

|

І.І. ПОГОРЕЛОВ
О.Д. МАНАЄНKOBA

ПСИХІАТРІЯ і НАРКОЛОГІЯ

ПІДРУЧНИК

Друге видання, виправлене

ЗАТВЕРДЖЕНО
Міністерством охорони здоров'я України
як підручник для студентів медичних (фармацевтичних)
коледжів, училищ, академії та інститутів медсестринства

Київ
ВСВ «Медицина»
2018

|

УДК 616.89
ББК 56.14я73
П43

*Затверджено Міністерством охорони здоров'я України
як підручник для студентів медичних (фармацевтичних) коледжів,
училищ, академії та інститутів медсестринства*

Автори:

І.І. Погорелов — психіатр вищої категорії, психіатр-нарколог Кременчуцького обласного наркологічного диспансеру, керівник Кременчуцького відділення Асоціації психіатрів України;

О.Д. Манаєнкова — викладач першої категорії Кременчуцького медичного коледжу імені В.І. Литвиненка

Рецензенти:

В.П. Баштан, доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри онкології та радіології з радіаційною медициною ВДНЗУ «Українська медична стоматологічна академія», заслужений лікар України;

Л.В. Таран, головний лікар Кременчуцького обласного наркологічного диспансеру, лікар нарколог вищої категорії

Погорелов І.І.

П43 Психіатрія і наркологія : підручник / І.І. Погорелов, О.Д. Манаєнкова. — 2-е вид., випр. — К. : ВСВ «Медицина», 2018. — 320 с.

ISBN 978-617-505-637-0

На рівні сучасного розвитку наукових уявлень про психіатрію і наркологію у підручнику викладено матеріал цих дисциплін відповідно до навчальної програми.

Значну увагу приділено питанням професійної діяльності фельдшера в роботі з пацієнтами психіатричного і наркологічного профілю, усебічно проаналізовано його цілі, завдання та професійні навички.

Викладено сучасні уявлення про психіатричні та наркологічні хвороби, а також психопатологічні феномени, симптоми і синдроми, що їх спостерігають при різних психічних розладах. Визначено роль, місце та завдання фельдшера під час надання допомоги психічнохворим.

Підручник має на меті сформувати у студентів вміння і навички самостійно приймати рішення при загрозованих для життя пацієнта станах в умовах діяльності ФАПУ, у відділеннях швидкої і невідкладної медичної допомоги та за непередбачених обставин.

Для студентів медичних (фармацевтичних) коледжів, училищ, академії та інститутів медсестринства.

УДК 616.89
ББК 56.14я73

© І.І. Погорелов, О.Д. Манаєнкова,
2015, 2018

© ВСВ «Медицина», оформлення,
2018

ISBN 978-617-505-637-0

Передмова	9
РОЗДІЛ I. Предмет і завдання психіатрії та наркології. Історія психіатрії.	
Організація психіатричної допомоги в Україні. Організаційні принципи психіатричної служби в Україні. Структура психоневрологічного диспансеру. Показання та протипоказання до госпіталізації психічнохворого у психіатричну лікарню. Закон України «Про психіатричну допомогу»	
Історія психіатрії	11
Організація психіатричної допомоги в Україні	12
Структура психоневрологічного диспансеру і психіатричної лікарні. Показання та протипоказання до госпіталізації психічнохворого у психіатричну лікарню	15
Закон України «Про психіатричну допомогу»	16
<i>Контрольні запитання</i>	20
РОЗДІЛ II. Обстеження психічнохворих: клінічно-психопатологічний, експериментально-психологічні, патопсихологічні, рентгенологічні, генетичні, електрофізіологічні, біохімічні та інші методи дослідження	
Етапність діагностичного пошуку	21
Клінічне обстеження психічнохворого	22
Експериментально-психологічне дослідження	23
Дослідження відчуттів і сприйняття	27
Дослідження мислення	28
Дослідження осмислювання	29
Дослідження пам'яті	30
Дослідження уваги	30
Дослідження інтелекту	32
Дослідження емоцій	33
Дослідження рухово-вольової сфери	35
Дослідження особистості, темпераменту, характеру	35
Лабораторні дослідження	36
Нейрофізіологічні дослідження	37
Нейрорентгенологічні дослідження	38
<i>Контрольні запитання</i>	39
РОЗДІЛ III. Психопатологічні розлади	
Патологія відчуттів і сприйняття. Психопатологічні синдроми розладів відчуттів і сприйняття, їх діагностичне значення	40
Відчуття, їхня роль у сприйнятті інформації	40
<i>Контрольні запитання</i>	44

Патологія пам'яті та уваги. Психопатологічні синдроми розладів пам'яті та уваги, їх діагностичне значення	44
<i>Контрольні запитання</i>	46
Патологія мислення та інтелекту. Психопатологічні синдроми розладів мислення та інтелекту, їх діагностичне значення	46
Розлади мислення за темпом	47
Розлади мислення за зв'язком асоціацій	47
Розлади мислення за змістом асоціацій	49
Розлади інтелекту	52
<i>Контрольні запитання</i>	52
Розлади афективної сфери. Психопатологічні синдроми розладів афективної сфери, їх діагностичне значення	52
<i>Контрольні запитання</i>	57
Розлади вольової сфери і потягів. Психопатологічні синдроми розладів вольової сфери і потягів, їх діагностичне значення	57
Розлади вольової активності	58
<i>Зниження вольової активності</i>	58
<i>Підвищення вольової активності</i>	59
<i>Спотворення вольової активності</i>	59
Психомоторні розлади	59
<i>Акінезія (ступор)</i>	60
<i>Гіперкінезії</i>	61
Розлади інстинктів	62
<i>Розлади харчового інстинкту</i>	62
<i>Розлади статевого інстинкту</i>	62
<i>Розлади інстинкту самозбереження</i>	63
<i>Контрольні запитання</i>	63
Розлади свідомості. Психопатологічні синдроми розладів свідомості, їх діагностичне значення	63
Розлади свідомості	64
Розлади самосвідомості	66
<i>Контрольні запитання</i>	67
РОЗДІЛ IV. Сучасні методи лікування психічних захворювань	68
Психофармакотерапія	68
Нейролептики	68
<i>Похідні фенотіазину</i>	68
<i>Похідні бутирофенону</i>	70
<i>Похідні тіоксантену</i>	70
<i>Похідні інших хімічних сполук</i>	70
<i>Похідні фенотазину і бензодіазепіну</i>	71
<i>Нейролептичні засоби пролонгованої дії</i>	71
<i>Побічні ефекти нейролептиків</i>	72
Транквілізатори	72
Антидепресанти	73
Засоби, що стабілізують настрій (нормотимики)	73
Протисудомні засоби	73
Ноотропні засоби	73
Методи загальнобіологічного впливу	74

Психотерапія.....	75
<i>Контрольні запитання.....</i>	<i>76</i>
РОЗДІЛ V. Шизофренія. Сучасний стан питання про механізм шизофренії.	
Загальні закономірності клінічної картини і перебігу.....	77
Етіологія і патогенез.....	80
<i>Контрольні запитання.....</i>	<i>81</i>
Клінічні прояви і форми шизофренії.....	82
Параноїдна шизофренія.....	84
Гебефренічна (гебефренна) шизофренія.....	85
Кататонічна шизофренія.....	86
Постшизофренічна депресія.....	87
Залишкова шизофренія.....	87
Проста шизофренія.....	88
Шизотиповий розлад.....	88
Хронічні маячні розлади.....	89
<i>Контрольні запитання.....</i>	<i>90</i>
Гострі і минулі психотичні розлади.....	90
Індукований маячний розлад.....	92
Шизоафективні розлади.....	93
<i>Шизоафективний розлад, маніакальний тип.....</i>	<i>93</i>
<i>Шизоафективний розлад, депресивний тип.....</i>	<i>94</i>
<i>Контрольні запитання.....</i>	<i>94</i>
Шизофренія дитячого і підліткового віку.....	94
Гебефренічна, або юнацька, шизофренія.....	96
Шизофренічні дефекти особистості.....	97
Розлади емоційно-вольової сфери.....	97
Суїцидальні розлади.....	98
Перебіг і прогноз.....	100
Лікування шизофренії.....	100
<i>Контрольні запитання.....</i>	<i>101</i>
РОЗДІЛ VI. Біполярний афективний розлад. Маніакальний епізод.	
Депресивний епізод. Циклотимія. Клінічна картина, діагностика, лікування.....	102
<i>Контрольні запитання.....</i>	<i>107</i>
РОЗДІЛ VII. Психічні розлади при епілепсії. Постійні і пароксизмальні психічні розлади. Клінічна картина, діагностика, лікування, реабілітація.....	108
<i>Контрольні питання.....</i>	<i>117</i>
РОЗДІЛ VIII. Психічні розлади при інфекційних захворюваннях та ураженнях головного мозку (енцефаліти, менінгіти). Клінічна картина, діагностика, лікування, реабілітація. Післяпологові психічні розлади.	
Проблеми жіночого і чоловічого клімаксу.....	118
Гострі симптоматичні психози.....	118
Затяжні симптоматичні психози.....	119
Післяпологові психічні розлади.....	122
Проблеми жіночого клімаксу.....	124
Чоловічий клімакс.....	125

<i>Контрольні запитання</i>	128
РОЗДІЛ IX. Розлади психічної діяльності при черепно-мозкових травмах та їх наслідках. Травматичні психози. Клінічна картина, діагностика, лікування, реабілітація	129
<i>Контрольні запитання</i>	135
РОЗДІЛ X. Пресенільні (інволюційні) і сенільні психози. Психічні розлади при атрофічних процесах головного мозку (хвороба Альцгеймера, хвороба Піка)	136
Пресенільні психози.....	136
Сенільні психози.....	140
<i>Контрольні запитання</i>	141
РОЗДІЛ XI. Психічні розлади при церебральному атеросклерозі, гіпертонічній хворобі, артеріальній гіпотензії та порушеннях мозкового кровообігу. Клінічна картина, діагностика, лікування, реабілітація	142
<i>Контрольні запитання</i>	150
РОЗДІЛ XII. Психічні розлади при пухлинах головного мозку. Психосоматичні захворювання. Клінічна картина, діагностика, лікування, реабілітація	151
Пухлини головного мозку.....	151
Психосоматичні розлади.....	156
<i>Контрольні запитання</i>	159
РОЗДІЛ XIII. Психогенні хвороби. Невротичні розлади, неврози, реактивні психози	160
Психогенні хвороби.....	160
Критерії визначення психогенного болю.....	161
Деякі види психогенного болю.....	161
Невротичні розлади.....	163
Неврози.....	165
Неврастенія.....	167
Невроз нав'язливих станів.....	169
Істерія (істеричний невроз).....	170
<i>Особливості догляду за хворими з неврозами</i>	172
Реактивні психози.....	173
Реактивно-істеричні психози.....	176
<i>Контрольні запитання</i>	176
РОЗДІЛ XIV. Психічні та поведінкові розлади, спричинені зловживанням спиртними напоями. Клінічна картина, діагностика, лікування, реабілітація, профілактика	178
Просте алкогольне сп'яніння.....	179
Експертиза алкогольного сп'яніння.....	180
Патологічне сп'яніння.....	181
Алкоголізм (залежність від алкоголю).....	182
Алкогольні психози.....	185
<i>Контрольні запитання</i>	193

РОЗДІЛ XV. Психічні та поведінкові розлади, спричинені вживанням психоактивних речовин (седативної, стимулювальної дії, психоделічних речовин), — наркоманії і токсикоманії. Тютюнокуріння.	
Клінічна картина, діагностика, лікування, реабілітація, профілактика	194
Наркоманії і токсикоманії	194
Гостра інтоксикація гашишем.....	199
Гостра інтоксикація опіатами.....	200
Гостра інтоксикація кокаїном.....	202
Гостра інтоксикація ефедрином.....	202
Інтоксикація снодійними препаратами.....	204
Зловживання антипаркінсонічними препаратами.....	206
Інтоксикація діетиламідом лізергінової кислоти (ЛСД)	206
Гостре отруєння транквілізаторами	208
Особливості кофейнової залежності	209
Інтоксикація засобами, які належать до групи ароматичних вуглеводнів і органічних розчинників.....	210
<i>Невідкладна допомога при гострому отруєнні наркотичними препаратами</i>	<i>212</i>
<i>Сучасні методи лікування наркоманій</i>	<i>212</i>
Психічні та поведінкові розлади, спричинені тютюнокурінням.....	215
<i>Контрольні запитання.....</i>	<i>217</i>
РОЗДІЛ XVI. Розлади зрілої особистості та поведінки у дорослих (психопатії). Патологічний розвиток особистості. Клінічна картина, перебіг, діагностика, надання медичної та психологічної допомоги, реабілітація.....	218
Особливості клінічного перебігу психопатій	225
Розлади потягів при психопатіях	227
<i>Контрольні запитання.....</i>	<i>228</i>
РОЗДІЛ XVII. Розумова відсталість (олігофренія). Клінічна картина, діагностика, корекція поведінки, лікування, профілактика	229
<i>Контрольні запитання.....</i>	<i>236</i>
РОЗДІЛ XVIII. Поведінкові розлади, зумовлені фізіологічними порушеннями.	
Розлади споживання їжі (анорексія, нервова булімія, переїдання, блювання). Розлади сну. Діагностика, лікування, профілактика.....	237
Розлади споживання їжі.....	237
Розлади сну.....	239
<i>Контрольні запитання.....</i>	<i>241</i>
РОЗДІЛ XIX. Розлади потягів. Психологічні і поведінкові розлади, пов'язані із сексуальним розвитком і орієнтацією. Діагностика, лікування, профілактика.....	242
Розлади звичок і потягів	242
Розлади статевої ідентифікації	244
Розлади сексуальної переваги (парафілії)	245
Психологічні і поведінкові розлади, пов'язані із сексуальним розвитком та орієнтацією	247
<i>Контрольні запитання.....</i>	<i>248</i>

РОЗДІЛ XX. Невідкладна допомога при психічних захворюваннях	249
Спроба або загроза суїциду	249
Психомоторне збудження	252
Невідкладна допомога при психомоторному збудженні	252
Стационарне лікування	254
<i>Особливості лікування залежно від клінічного варіанта</i> <i>психомоторного збудження</i>	<i>255</i>
<i>Особливості догляду за хворими із психомоторним збудженням</i>	<i>262</i>
Контрольні запитання	262
Додатки	264
<i>Додаток 1. Розлади психіки, специфічні для окремих культур</i>	<i>264</i>
<i>Додаток 2. Словник психіатричних термінів</i>	<i>265</i>
<i>Додаток 3. Закон України «Про психіатричну допомогу»</i>	<i>288</i>
<i>Додаток 4. Ситуаційні задачі</i>	<i>288</i>
Список літератури	

ПЕРЕДМОВА

*Світлій пам'яті Литвиненка Володимира Івановича —
директора Кременчуцького медичного коледжу —
присвячують автори цей підручник*

Підручник є спробою у стислій і доступній формі викласти сучасний рівень знань та уявлень про психіатрію і наркологію з урахуванням потреб професійної діяльності фельдшера в його повсякденній роботі. У зв'язку з реорганізацією системи охорони здоров'я в Україні гостро постає питання про якісну підготовку фельдшерів. Як найближчий помічник лікаря фельдшер повинен мати фундаментальну освіту.

Навчальна програма «Психіатрія та наркологія» для підготовки фельдшерів ефективно поєднує теоретичні знання із психіатрії з поглибленими і вдосконаленими у процесі вивчення цієї дисципліни практичними вміннями та навичками щодо надання медичної допомоги при невідкладних станах. Навчальна дисципліна має на меті сформувати у студентів вміння і навички самостійно приймати рішення при загрозливих для життя пацієнта станах в умовах діяльності ФАПу, у відділеннях швидкої і невідкладної медичної допомоги і за непередбачених обставин, навчити їх основам охорони праці, техніки безпеки, протипожежної безпеки молодшого медичного працівника закладів психіатричного профілю.

Мета підручника — на основі теоретичних знань механізмів розвитку психічних хвороб, їх клінічних проявів і перебігу, профілактики і лікування навчити майбутнього фельдшера ефективно оцінювати стан пацієнта, визначати його проблеми, встановлювати діагноз і надавати невідкладну допомогу.

Сучасні вимоги до рівня освіти фельдшера передбачають культуру мислення, уявлення про роль наукового пізнання, знання основ психології, етики, деонтології, оволодіння комунікативними навичками.

Висвітленню основних аспектів допомоги психічнохворим, дотриманню медичної етики і деонтології під час спілкування з хворими, умінню орієнтуватися в розмаїтті психіатричних термінів, клінічній картині та методах діагностики психічних хвороб присвячено підручник «Психіатрія і наркологія», який відповідає вимогам Болонської декларації.

Підручник містить усі теми занять згідно з програмою дисципліни «Психіатрія та наркологія», затвердженою Департаментом кадрової політики, освіти і науки МОЗ України (2011) для спеціальності 5.12010101 «Лікувальна справа».

Після вивчення дисципліни **студенти повинні знати:**

- основні положення загальної психопатології;
- етіологію, клінічні прояви, профілактику найпоширеніших психічних хвороб;
- особливості лікування психічнохворих і догляду за ними;
- законодавчі та нормативні документи щодо організації системи охорони здоров'я, обережні й безпечні технологічні прийоми виконання процедур та маніпуляцій, заходи щодо запобігання стресам і поліпшення умов праці.

Студенти повинні вміти:

- обстежувати психічнохворих;
- виявляти основну психіатричну симптоматику;
- надавати невідкладну долікарську допомогу психічнохворим;
- забезпечувати транспортування і догляд за хворими;
- виявляти динамічні зміни в психічній діяльності, поведінці хворих;
- проводити психопрофілактичну роботу з родичами хворих.

Студенти мають бути поінформовані про:

- чинні нормативні документи МОЗ України щодо психічних захворювань;
- новітні досягнення в обстеженні психічнохворих;
- новітні досягнення в психіатрії;
- використання найсучасніших фармакологічних препаратів;
- використання сучасних фітопрепаратів;
- використання сучасних методів фізіотерапії.

Автори підручника сподіваються, що фельдшери, які працюють із психічнохворими, під час вивчення підручника отримають неабиякий стимул для використання величезного матеріалу, набутого попередніми поколіннями в галузі надання допомоги психічнохворим.

Автори також висловлюють щире подяку колегам, які надихали їх на творчу працю і з вдячністю приймуть критичні зауваження й обґрунтовані рекомендації з приводу цього підручника.

**ПРЕДМЕТ І ЗАВДАННЯ ПСИХІАТРІЇ ТА НАРКОЛОГІЇ.
ІСТОРІЯ ПСИХІАТРІЇ. ОРГАНІЗАЦІЯ ПСИХІАТРИЧНОЇ
ДОПОМОГИ В УКРАЇНІ. ОРГАНІЗАЦІЙНІ ПРИНЦИПИ
ПСИХІАТРИЧНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ. СТРУКТУРА
ПСИХОНЕВРОЛОГІЧНОГО ДИСПАНСЕРУ. ПОКАЗАННЯ
ТА ПРОТИПОКАЗАННЯ ДО ГОСПІТАЛІЗАЦІЇ
ПСИХІЧНОХВОРОГО У ПСИХІАТРИЧНУ ЛІКАРНЮ.
ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО ПСИХІАТРИЧНУ ДОПОМОГУ»**

КЛЮЧОВІ ПОНЯТТЯ І ТЕРМІНИ: *психіатрія, наркологія, історія, організація, структура, примусова госпіталізація у психіатричну лікарню.*

Психіатрія — медична клінічна дисципліна, змістом якої є вивчення розладів психічної діяльності, їхньої епідеміології, етіології, патогенезу, клінічних проявів, особливостей і наслідків психічних захворювань, а також розроблення методів ранньої діагностики, лікування, реабілітації і профілактики.

Наркологія — розділ психіатрії, який вивчає етіологію, патогенез, клінічні прояви, перебіг, лікування та профілактику психічних і поведінкових розладів, спричинених уживанням психоактивних речовин (спиртних напоїв, наркотичних та інших токсичних речовин), а також умови виникнення і механізми формування залежності від психоактивних речовин, їхні токсичні ефекти з метою розробити адекватні методи діагностики, лікування та профілактики зумовлених ними захворювань.

Провідним синдромом при хворобах залежності — алкоголізмі й наркоманії — є патологічний потяг до психоактивних речовин. Спиртні напої і наркотичні препарати чинять несприятливий вплив на організм людини. Унаслідок їх хронічного вживання уражуються всі внутрішні системи й органи, насамперед серце і печінка. Крім того, у хворих, які зловживають цими речовинами, дуже часто розвиваються захворювання травної системи (гастрит, панкреатит, виразка шлунка тощо), органів дихання, у тому числі й туберкульоз.

Психічні психотичні розлади, або психози, — захворювання всього організму з переважним порушенням функцій головного мозку, яке проявляється розладами свідомості, що призводить до втрати здатності хворого правильно відображати реальну дійсність і цілеспрямовано впливати на неї, керувати своєю поведінкою.

Психічні непсихотичні (невротичні) розлади, або неврози, — ситуативно-психогенні (функціональні) захворювання, які розвиваються внаслідок перенапруження сили, рівноваги й рухомості процесів збудження і гальмування, а також сигнальних систем, і проявляються порушенням нервово-психічних функцій при збереженні свідомості та критики.

ІСТОРІЯ ПСИХІАТРІЇ

Психіка (від грец. *psyche* — душа) — система явищ суб'єктивного внутрішнього світу людини і тварин (буквально — те, що властиве *психеї*, душевне, психічне) — штучне поняття, застосовуване в матеріалістичних вченнях на протигагу ідеалістичному терміну — «душа»; уживане лише в країнах пострадянського простору. Питання походження психіки є складовим елементом основного питання філософії.

Донауковий період тривав від стародавніх часів до появи елінської (грецької) медицини. Медичну допомогу психічнохворим тоді не надавали, оскільки вважали, що в агресивних і небезпечних хворих вселився злий дух, що вони одержимі нечистою силою («бісові»); божевільня тихих й спокійних пацієнтів розцінювали як особливу милість Бога («блаженні»), нерідко вони користувалися повагою. Перших ображали та катували, за іншими — доглядали.

Другий період — **період стародавньої античної** (греко-римської) **медицини**, коли вперше з'явилися спроби надати медичну допомогу психічнохворим, безумство яких почали розглядати як хворобливе явище. В античні часи панувала думка, що психіка як здорової, так і хворої людини перебуває в межах тіла, що розум зв'язаний із роботою головного мозку.

Піфагор увів початкові елементи психіатричної термінології: «меланхолія», «манія», «френіт», «параноя», «епілепсія», розробив елементарну диференціальну діагностику епілепсії, а також станів манії та меланхолії.

Божевільними, на думку оточення, іноді ставали цілком здорові люди, чия поведінка вважалася незвичайною і незрозумілою. Так, Демокрит був оглянутий Гіппократом через вимогу співгромадян, яким здалася дивною поведінка філософа, що анатомував тварин.